

L'última gran fuga de la dictadura xilena

PINOCHET CAUSES PENDENTS

Tercer i darrer capítol de la sèrie sobre l'Operació Albània. Els joves membres del Frente Patriótico, grup que va intentar fer volar pels aires Pinochet, estaven tancats a la presó, però van protagonitzar una fugida digna de la pel·lícula en què es van inspirar per escapar-se.

La matinada del 29 al 30 de gener del 1990, 49 presos polítics van protagonitzar una espectacular evasió de la Cárcel Pública de Santiago de Xile, un penal d'alta seguretat situat en el centre de la ciutat. L'acció, que es va anomenar Operació èxit, va commoure l'opinió pública xilena i va tenir una àmplia repercussió en la premsa internacional.

Els fugats eren, bàsicament, militants del Partit Comunista xilè, de les Jovenuts Comunistes i del Frente Patriótico Manuel Rodríguez, organització de lluita armada creada l'any 1983, vinculada al Partit Comunista, per respondre a la cruel repressió pinochetista.

Avui, deu anys després, la majoria d'ells viuen a l'exili, a Espanya, França, Mèxic, Cuba, Bèlgica, Suècia i Luxemburg. Els processos que tenien en el moment de fugar-se depenien de la justícia militar i avui encara estan oberts, la qual cosa fa impossible el seu retorn. La seva situació legal a Xile, malgrat els deu anys de procés democratitzador, és la mateixa que tenien quan van ser detinguts i no sembla que, de moment, hi hagi possibilitats de solució.

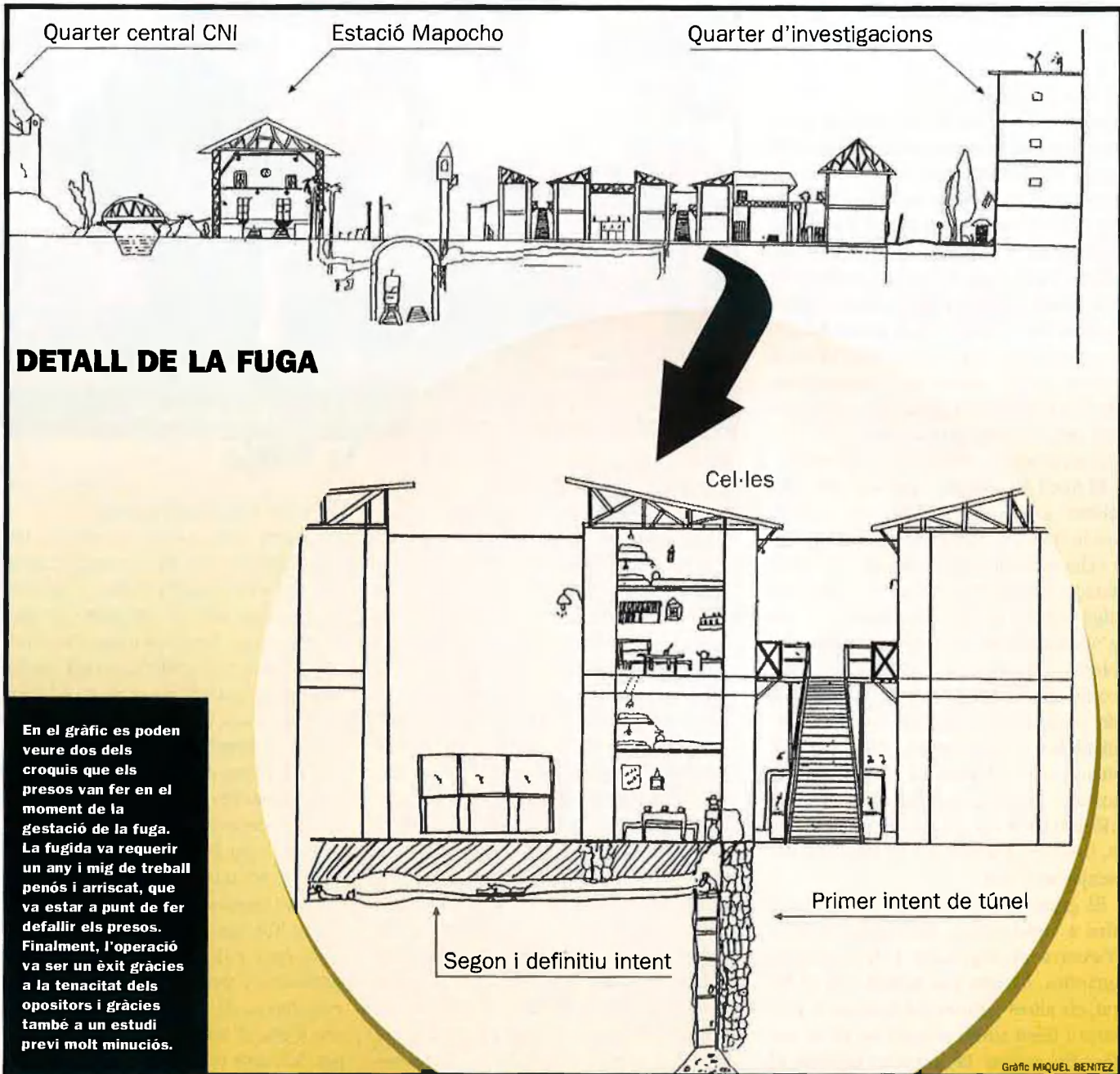
El pla d'evasió va ser ideat i dut a terme per membres del Frente Patriótico Manuel Rodríguez. Es tractava, majoritàriament, de gent amb elevades peticions fiscals o en l'espera de judicis militars, no exempts d'irregularitats, per les seves activitats de lluita contra la

dictadura. Nou d'ells tenien peticions de pena de mort. Divuit estaven processats per l'atemptat contra Pinochet, el 7 de setembre del 1986. I dotze, per la introducció d'un important arsenal d'armes en el país. La resta, per accions diverses, segrestos, assalts a armeries i casernes militars, etc.

"Mai vam deixar que la presó ens matés", afirmen avui Rafael Pascual i Jorge Martín, dos dels militants de l'FPMR que van fugir. Tots havien sofert en pròpia pell o en la dels seus familiars les tortures i la crueltat de la dictadura. Encara que Xile, l'any 1990, iniciés un tímid procés de transició, la majoria d'ells no tenia esperances de solució per als seus casos particulars.

A més d'aconseguir la llibertat, dret legítim d'un pres d'una dictadura, la fuga va tenir un caràcter simbòlic en el context de la política xilena del moment. "Volem saludar el futur govern democràtic i dir: aquí estem, per més exercit que tingueu, ningú ens posarà un peu a sobre", declara Pascual.

L'acció va servir per cridar l'atenció i sensibilitzar l'opinió pública nacional i internacional sobre el problema dels presos polítics xilens. Es va produir entre el plebiscit del 1989, en què Pinochet va ser derrotat, i la presa de possessió, l'11 de març de 1990, del primer govern de la transició, el del democratacristià Patricio Aylwin. Després de l'evasió, l'FPMR anuncià la suspensió de la lluita armada.

DETALL DE LA FUGA

En el gràfic es poden veure dos dels croquis que els presos van fer en el moment de la gestació de la fuga. La fugida va requerir un any i mig de treball penós i arriscat, que va estar a punt de fer defallir els presos. Finalment, l'operació va ser un èxit gràcies a la tenacitat dels opositors i gràcies també a un estudi previ molt minuciós.

Gràfic MIQUEL BENITEZ

En una roda de premsa clandestina, celebrada pocs dies després de la fuga, els caps visibles de l'operació, Miguel Montecinos i Luis Melo, declararen: "L'existència de presos polítics és injusta. Sense la nostra lluita, sens dubte, Patricio Aylwin no hauria arribat a la presidència de la República. El combat contra la dictadura inclou tots els que han cridat contra la dictadura, els que han participat en vagues i protestes i els que vam prendre les armes."

També van aprofitar per respondre les acusacions fetes per un alt càrrec de la

seguretat de la presó, que havia declarat a la premsa: "Segur que han tingut ajuda de l'exterior perquè la sorra que han extret del túnel no se l'han menjat." Ells van replicar: "Recomanem a aquest senyor que, si vol trobar la sorra, miri dins la presó, en el fals sostre de la nostra galeria." Així ho va fer i li van caldre cinc camions per evacuar les tres tones que hi havia amagades. Aquest és només un petit detall de l'enginy que van posar en pràctica per fer, durant un any i mig, un forat de cinc metres de profunditat per vuitanta de llarg.

La construcció del túnel. Tot va començar en una cel·la situada arran de terra. Amb filferros, forquilles i petits instruments de metall van aconseguir extreure d'una cantonada de la paret un bloc d'un mig metre quadrat. Dia a dia, treien i posaven el bloc i dissimulaven les esclertes amb una pasta feta amb ous i farina. I dia a dia, foradaven cap avall, amb eines molt precàries: un gerro metàl·lic tallat feia de pala i qualsevol estri incisiu feia de pic.

El primer problema per resoldre va ser què fer de la sorra i les pedres. De la

cel·la inferior van foradar un angle del sostre per sortir a la cel·la superior i d'allà, a través d'un altre forat, passar al fals sostre de la galeria. La sorra es guardava dins el túnel en petits sacs fets amb camals de texans tallats. Quan n'hi havia uns quants, passaven els sacs als companys de la cel·la superior i aquests els buidaven en el fals sostre. I així, durant un any i mig, fins a extreure'n tres tones. Cada vegada que es destapaven els forats, s'havien de tornar a tapar, i cobrir les excletxes amb pasta. Aquesta operació es feia especialment difícil a l'estiu, ja que arribaven a temperatures de fins a cinquanta graus, en el fals sostre, cosa que feia gairebé impossible treballar, moure's, arrossegar-se i respirar.

El nucli inicial de l'Operació èxit eren quatre joves de l'FPMR, dos a cada cel·la, però la feina anava en augment i calia reclutar altres companys de confiança. Havien d'anar molt en compte, si algú feia un error, o ho delatava, o se n'assabentaven els presos comuns, el pla se n'anava a l'aigua i la repressió contra ells podia ser brutal, una pràctica de la qual tots n'havien sofert brutalment les conseqüències. Qui més qui menys sabia el que eren les pallisses, la tortura psicològica, les descàrregues elèctriques a les genives o als testicles, o, fins i tot, l'assassinat de familiars per venjar-se d'ells.

El grup, en poc temps, va augmentar fins a vint-i-quatre, distribuïts en torns d'excavació, vigilància i distracció de guàrdies. Mentre uns treballaven al forat, els altres vigilaven o tocaven la guitarra i feien soroll perquè res no es notés. En acabar la jornada, tapaven el forat i posaven, al davant, una petita cuina per dissimular. Durant un any i mig van patir diversos registres de guàrdies, però ningú no va sospitar mai de res. Ni els guàrdies, ni la resta de presos polítics que hi havia a la mateixa galeria.

El segon problema amb què es van trobar va ser l'oxigen. Com més profund era el forat, més difícil es feia treballar-hi. Les migranyes i el mareig, sumat a la claustrofòbia, eren difícils de superar. Afortunadament, la direcció de la presó els havia permès tenir petites eines i estris per fer artesanía i ocupar el temps. Un petit motor de rentadora i un

Jorge Martín, dalt a la dreta. Baix, Rafael Pascual. Tots dos estan avui dia exiliats.

La nit de la fuga

"El 29 de gener era el dia previst per a la fuga. Tot havia de funcionar a la perfecció. No sabíem el que podria passar a l'exterior. En realitat, estàvem preparats per assumir un 40% de baixes en cas que hi haguessin enfrontaments amb la policia o els guàrdies. Sabíem que els nostres companys ens esperaven fora i confiàvem en ells. Aquella tarda havia estat un dia de visites de familiars. Eren dies en què, a la nit, sempre hi havia un ambient més relaxat, o més cansat, o més trist... Ens retiràvem més d'hora a les cel·les per descansar. Fins i tot els guàrdies es relaxaven. Ens vam anar reunint, de quatre en quatre, a la cel·la del forat. Ens vam posar un xandall damunt la roba i ens vam anar ficant al túnel. Començàvem a entrar cap a les set de la tarda. Tardàvem un quart d'hora per arribar a l'extrem del túnel, que tenia cinc metres de profunditat per vuitanta de llarg. Cap a les deu de la nit, érem a dins els vint-i-quatre.

Quedava mig metre per sortir a l'exterior. Finalment, vaig acabar d'excavar el forat. Recordo l'olor d'herba humida dels últims centímetres i l'alenada d'aire fresc que va irrompre de cop en el túnel. Gairebé no ens quedava oxigen, l'aire estava molt enrarit. Recordo la sensació de llibertat i nerviosisme que ens envaí.

A l'hora prevista, els nostres companys van col·locar petits artefactes explosius en diversos punts de la ciutat per distreure l'atenció de les forces de

seguretat i desconcertar-les.

Un cop fora, tot em semblava immens, infinit... Hi havia unes palmeres que em van recordar Cuba. Vaig establir contacte amb els companys que ens esperaven. Hi havia un dispositiu d'uns cent homes dels nostres, armats, distribuïts pels voltants de la presó i l'estació Mapocho. Ens vam treure els xandalls i, en grups de dos, ajupits prop del mur per evitar entrar en l'angle de visió dels centinelles, vam anar cap al lloc on ens esperava un petit microbús. El primer que vaig demanar als companys de fora va ser una pistola. En volia una, pel que pogués passar. Em faria sentir segur. Em van dir que no, que per això ja hi eren ells, que nosaltres estàvem nerviosos i podíem fer un error. Els vaig haver de fer cas. Quin remei. A poc a poc el microbús ens va distribuir per diferents punts de Santiago. Baixàvem de dos en dos. Ens donaven un paper amb una adreça i una contrasenya. A les 23.30 h de la nit, els vint-i-quatre érem refugiats en cases de seguretat. No sé com descriure el que sentia: excitació, nervis, la satisfacció d'haver guanyat després d'un any i mig de treball sacrificat i arriscat... També estava intrigat per saber quan donarien l'alarma, què passava amb la resta de presos que havíem convidat a fugar-se, com ho sabrien els familiars..." (Relat construït a partir de les declaracions de Rafael Pascual, Jorge Martín i Germán Alfaro, membres de l'FPMR.) X. M.

tub format per ampolles de Coca-Cola empalmades van ser suficients per introduir oxigen en el túnel.

A mesura que avançaven, cinc metres cap avall i després en horitzontal, van fer una rudimentària instal·lació elèctrica, però la feina es complicava. De sobte, trobaren grans rocs que calia esquivar i el treball d'extreure i arrossegar els sacs de sorra per l'interior d'un túnel de mig metre per mig metre els feia perdre molt de temps i energies.

Una nit van poder veure en vídeo la pel·lícula d'Steve McQueen, *La gran evasió*, a la sala comú de la galeria. Mentre molts dels seus companys gaudien de l'aventura, ells intentaven copiar idees útils. Finalment, Steve McQueen els va donar la solució. L'endemà van construir un petit carro amb quatre fustes i una corda. El carro corria amunt i avall del túnel, i els servia per extreure sorra i pedres sense haver de fer esforços sobrehumans.

En casos de perill, quan s'oloraven un possible registre o una visita inesperada, calia avisar els que treballaven dins el forat. Al principi, ho feien encenent i apagant la precària instal·lació elèctrica, però més endavant, un d'ells, que tenia coneixements d'electrònica, va construir uns *walkie-talkie*, canviant la polaritat de transistors de ràdio a piles. També es van inventar un llenguatge en clau per poder parlar sense perill de ser descoberts.

Durant aquell any i mig van haver de superar infinitat de problemes greus: despreniments, desmaís, perill de ser descoberts, desorientació, etc. Pel túnel, es movien endavant i endarrere reptant com les serps: fent força amb els dits de les mans i dels peus i els genolls. L'espai no els permetia més moviment. Sempre entraven al forat de dos en dos. Un dia van patir un despreniment: el del davant va quedar atrapat. Per sort, va poder salvar la vida, gràcies al seu company, que era molt fort i el va arrossegar

pels peus, reptant cap endarrere.

Ho tenien tot previst. Si algun d'ells es moria al forat, l'enterrarien allà mateix. Com que els guàrdies desconeixien l'existència del túnel, potser creurien que el mort s'havia escapat.

Quan el túnel era força avançat, els va caldre ajuda de l'exterior per saber exactament on eren. Un company que havia sortit en llibertat els va servir d'enllaç amb la directiva de l'FPMR a l'exterior, i amb el Partit Comunista. Necessitaven tenir-los informats i que es preparessin per ajudar-los.

Per saber on eren, van fer un petit forat fins arribar a l'exterior i amb una xeringa llençaven gotes de tinta. El company alliberat, quan els anava a visitar, els indicava en un planòl en quin punt exacte es trobaven.

Un dia van topar amb la volta del metro. Era molt difícil foradar-la. Però, per sort, van descobrir una petita càmera que contornejava la cúpula feta amb sorra i pedres que feia de protecció en cas de terratrèmols, un fenomen molt habitual a Xile. Només els va caldre seguir la volta per dalt i continuar excavant.

Els últims mesos, quan podien, feien tornos de dia i de nit. L'ambient a la presó era cada dia més relaxat. S'acostava un canvi democràtic, i els guardians, per salvar la pell en el futur, adoptaven una actitud més humana. Per a ells, encara que s'acostés un canvi polític al país, estava clar que havien de seguir amb el pla previst. Pinochet va perdre el referèndum del 5 d'octubre del 1989 per poc. Segons els resultats oficials, va haver-hi un 54,7% de vots en contra i un 43,1% a favor. Per als militants de l'FPMR res semblava canviar a Xile.

L'última decisió que van prendre abans de fugir va ser oferir als altres presos polítics, encara que no haguessin treballat amb ells, la possibilitat de fugar-se. No podien convertir-se en carcellers dels seus companys. I així ho van

fer. La nit de la fuga, quan els vint-i-quatre inicials eren fora, un d'ells va tornar enrere, a la cel·la, a la galeria, i en trobar-se un petit grup de presos els va dir: "Aneu en compte, demà hi haurà un registre perquè molts de nosaltres no hi serem." I se'n va tornar.

Després d'ells, van fugir altres presos de procedència política diversa: hi havia dos socialistes, un del MIR i vuit del Frente Autónomo, entre d'altres. En total se'n van fugar quaranta nou, però el segon grup ho tenia més difícil. No tenien ajuda a l'exterior, ni sabien cap a on anar. A les tres de la matinada els guàrdies se'n van adonar, i la policia va capturar uns deu fugats entre la mateixa nit i l'endemà.

A primera hora del matí, la notícia va ser una bomba. Familiars, advocats, associacions dels drets humans i dels presos polítics es van manifestar pels carrers. "*Con cucharas y cuchillos se arrancaron los chiquillos*", cridaven. La presió popular, la repercussió internacional i els aires democràtics que començaven a circular per Xile van fer que la repressió contra els recapturats no fos excessiva. El règim va quedar en evidència i descol·locat.

La majoria dels vint-i-quatre fugats inicials van estar amagats dos o tres mesos. Els buscaven sota les pedres. Finalment, en petits grups, van aconseguir anar sortint del país, la majoria creuant els Andes a peu, per camins de muntanya. Espanya, França, Bèlgica, Luxemburg, Suècia, Mèxic i Cuba els van acollir com a refugiats polítics.

Poc després, la Cárcel Pública de Santiago va ser enderrocada. Calia esborrar el rastre. Avui, deu anys després, ells encara són a l'exili. És com si aquella nit que es van ficar pel túnel de la llibertat haguessin desaparegut, per sempre més, de la realitat política del seu país.

Xavier Montanyà

A primera hora del matí, la notícia va ser una bomba. Familiars, advocats, associacions dels drets humans i dels presos polítics es van manifestar pels carrers